

حاکمیت قوانین جزایی ایران در خصوص جرایم ارتكابی در خارج از کشور با رویکرد فقه امامیه و امنیت ملی

محمود مال میر *

چکیده

از طرف ایرانیان مقیم خارج از کشور جرایمی علیه امنیت ملی و غیر آن به وقوع می پیوندد. از طرف غیر ایرانیان نیز جرایمی در خارج از کشور رخ می دهد که به گونه ای به کشور ما مربوط می گردد. ارتکاب برخی از این جرایم در خارج از کشور به امنیت داخلی و خارجی کشور ما لطماتی وارد می سازد. در این مقاله سعی شده بیان گردد که اعمال و اجرای کلیه قوانین جزایی کشور بر تمامی جرایم ارتكابی ایرانیان در خارج از کشور نه منطقی و نه میسور خواهد بود. در حقیقت مجموعه قوانین جزایی کشور ما در خصوص تعدادی از جرایم ارتكابی خارج از کشور توسط ایرانیان و همچنین جرایم ارتكابی غیر ایرانیان که به امنیت ملی ما صدماتی وارد نماید قابل اجراء خواهد بود. در نتیجه قوانین جزایی فقط باید در خصوص تعدادی از جرایم خاص ارتكابی خارج از کشور اعمال گردد. دلیل و هدف حاکمیت قوانین جزایی ایران بر تعدادی از جرایم ارتكابی در خارج از کشور نیز قوانین و مقررات شرعی از یک طرف و امنیت ملی کشور از طرف دیگر می باشد.

کلید واژه‌ها

امنیت ملی - قوانین جزایی - جرم - مجازات - اعتبار امر مختم (قضیه محکوم بها)

مقدمه

اجرای قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران در خصوص افرادی که در داخل مرزهای کشور مرتکب یکی از جرایم مذکور در مجموعه قوانین جزایی می گردند لازم الاجراء و ضروری است. موضوع این مقاله راجع به وضعیتی است که اگر فرد ایرانی در خارج از مرزهای جمهوری اسلامی ایران مرتکب یکی از انواع جرایم مشمول مجازاتهای حدود، قصاص، دیات، تعزیرات و یا بازدارنده، اعم از جرایم مصرح در مواد (۳)، (۵)، (۶)، (۷) قانون مجازات اسلامی از قبیل جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور، قتل، شرب خمر، رابطه نامشروع، کلاهبرداری و..... گردد و یا یک غیر ایرانی مرتکب جرایم علیه امنیت ملی گردد و پس از ارتکاب جرم در آن سوی مرزهای کشور در داخل مملکت یافت شود و یا دستگیر گردد و یا در مواردی به صورت غیابی محاکمه شود، آیا می توان وی را طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران مجازات نمود؟ البته بحث بیشتر راجع به وضعیتی است که اگر ایرانی یا غیر ایرانی در محاکم کشور بیگانه تعقیب کیفری شده و احتمالاً محکوم نیز شده باشند آیا می توان مجدداً آنها را تعقیب، محاکمه و محکوم نمود؟ بالاخره چنانچه ایرانی یا بیگانه که در خارج از کشور مرتکب جرم گردیده در کشور بیگانه محکوم و حکم نیز در خصوص وی به مرحله اجرا درآمده باشد آیا امکان محاکمه و مجازات مجدد آنان در ایران وجود دارد یاخیر؟ در این مقاله سعی شده که با مباحثی اجمالی پیرامون ارتکاب جرایم در خارج از کشور پاسخی مناسب به سئوالات طرح شده ارایه گردد.

صلاحیت محاکم وقاعده منع محاکمه مجدد

برای درک بهتر موضوع ابتداء نظریات کلی در خصوص صلاحیت محاکم در رسیدگی به جرایم ارتكابی در خارج از کشور و سپس قاعده منع محاکمه مجدد وقاعده احتساب مجازات اعمال شده در خارج از کشور مورد نقد و بررسی قرار می گیرد.

۱- صلاحیت محاکم

در خصوص صلاحیت محاکم در رسیدگی به جرایم ارتكابی در خارج از کشور، چهار نظریه کلی وجود دارد که عبارتند از:

۱- صلاحیت کشور متبوع بزه دیده.

۲- صلاحیت جهانی رسیدگی به جرایم: ماده (۸) قانون مجازات اسلامی اشاره به این نوع از صلاحیت دارد. برخی از حقوقدانان، صلاحیت جهانی رسیدگی به جرایم را این گونه تعبیر

کرده اند: مرتکب جرم علیه بشریت (تجاوز، نسل کشی، جرایم جنگی، جرایم علیه بشریت) در هر جای دنیا که یافت شده و دستگیر شود دولت محل دستگیری مکلف به محاکمه وی و یا استرداد او به دادگاه صالح دیگر برای محاکمه می باشد.^۲

۳- صلاحیت سرزمینی بودن محاکم: ماده (۳) قانون مجازات اسلامی در بر گیرنده این نظریه می باشد.^۳ برخی از حقوقدانان فقط به اصل سرزمینی بودن محاکم اعتقاد دارند. در این خصوص (حسینی نژاد ۱۳۷۸: ۴۳) به نقل از سزاربکاریا می گوید: ((کیفر باید در جایی اعمال گردد که جرم در آنجا روی داده به این دلیل مهم که فقط در محل ارتکاب جرم است که افراد نا گزیرند که با مجازات، آثار شومی که بزه ایجاد کرده را از بین ببرند.))^۴

۴- صلاحیت کشور متبوع مرتکب جرم: مواد (۵)، (۷) و (۶) قانون مجازات اسلامی در بر گیرنده این نظریه می باشند.^۵

همچنین غیر از مواد یاد شده، صلاحیت کشور متبوع مرتکب جرم در مورد مجرمین سیاسی نیز از اصول پذیرفته شده جهانی می باشد. با پذیرش اصل مصونیت سیاسی در قالب کنوانسیون ۱۹۶۱ روابط و مصونیت‌های سیاسی توسط اکثر دولتها، دیپلماتها و مامورین سیاسی دولتها با توجه به اصل عمل متقابل از مصونیت تعقیب جزائی در کشور پذیرنده برخوردار می باشند.^۶ این کنوانسیون در مهر ۱۳۴۳ به تصویب دولت ایران رسید و از ۱۴ اسفند ۱۳۴۳ در ایران لازم الاجرا گردید. طبق ماده ۳۱ این کنوانسیون ماموران سیاسی در کشور پذیرنده از مصونیت جزائی برخوردارند. بر اساس ماده ۴۳ کنوانسیون روابط کنسولی ۱۹۶۳ که ایران در سال ۱۳۵۳ به آن ملحق شده ماموران کنسولی در رابطه با اعمالی که در اجرای وظایف کنسولی خود انجام می دهند از همین مصونیتها برخوردارند. در قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰/۲/۱۹ آمده است که اشخاص ذیل از مقررات این قانون مستثنی خواهند بود:

۱- کسانی که دارای مصونیت سیاسی هستند.

۲- مامورین کنسولی دول خارجه و افراد عائله آنها که با هم در یک خانه زندگی میکنند و اعضاء رسمی آنها، ولی اگر اتباع ایران از طبقات مذکوره مقیمین در یکی از ممالک خارجه از مزایای مزبور کلاً یا بعضاً بهره مند نباشند نسبت با اتباع مملکت مزبور از طبقات فوق معامله متقابل خواهد شد.

با عنایت به نظریات کلی در خصوص صلاحیت محاکم در جرایم ارتكابی در خارج از کشور، مسئله ارتكاب جرایم توسط ایرانیان در خارج از کشور و صلاحیت محاکم داخلی را در فروض مختلفی که ممکن است مطرح گردد، بررسی می نماییم.

۲- قاعده منع محاکمه مجدد

بحث اصلی از آنجا شروع می شود که در هیچ کدام از قوانین جزایی کشورمان، اشاره صریحی به قاعده منع محاکمه مجدد نگردیده است البته به زعم عده ای از حقوقدانان در صلاحیت واقعی و جرایمی که امنیت ملی و منافع اساسی و حیاتی یک کشور را به مخاطره جدی می اندازد، اصل عدم منع محاکمه مجدد مورد توجه قرار نمی گیرد یا حداکثر به شکل تعدیل یافته ای (احتساب مجازات مرتکب) ممکن است مورد توجه باشد. اما در خصوص سایر جرایم، این قاعده به طور جدی مورد توجه اکثر حقوقدانان می باشد. همچنین قاعده احتساب مجازات اعمال شده در خارج از کشور نیز در قوانین کشور به چشم نمی خورد.^۷ در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ (ماده ۳ بند ج) در خصوص قاعده احتساب مجازات اعمال شده در خارج از کشور آمده بود. ((هر ایرانی یا بیگانه ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم زیر شود، طبق قانون ایران مجازات می شود و هرگاه نسبت به آن جرم در خارج مجازات شده باشد بابت مجازاتی که در دادگاه های ایران تعیین می گردد، احتساب خواهد شد.))

در حقیقت مساله مورد علاقه بررسی این مطلب است که اصل صلاحیت واقعی و شخصی در جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی مملکت و سایر جرایم از یک طرف و اعتبار امر مختوم و قضیه محکوم بها از طرف دیگر تا چه حد قابل توسعه است.

تعدادی از حقوقدانان معتقدند که همه جرایم ارتكابی در خارج از کشور مشمول اصل صلاحیت واقعی و شخصی قرار نمی گیرند تا بتوان مرتکبین آنها را در داخل کشور مورد تعقیب قرار داد. هرچند به قول ((مایکل اکهرست)) خیلی از کشورهای جهان اصل صلاحیت واقعی را اصل معتبر و قابل اعمالی می دانند لکن ممکن است ملاحظاتی امنیتی خود را آن چنان موسع تفسیر نمایند که بسیاری از جرایم ارتكابی در خارج از کشور را شامل شود.^۸

کشور ما ایران تئوری صلاحیت کشور متبوع مجرم را طبق ماده (۷) قانون مجازات اسلامی مورد پذیرش قرار داده و بیان می دارد:

((... علاوه بر موارد مذکور در مواد (۵) و (۶) هر ایرانی که در خارج از ایران مرتکب جرمی شود و در ایران یافت شود طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران مجازات خواهد شد.)) حال با عنایت به این ماده قانونی، سؤالاتی که ممکن است مطرح گردند و نیاز به پاسخگویی دارند را بیان می نماییم: اول اینکه، اگر ایرانی در خارج از کشور عملی را مرتکب شود که از نظر آن کشور جرم نباشد ولی در ایران جرم به حساب آید آیا در همه موارد می باید در ایران مورد تعقیب و محاکمه قرار گیرد؟ دوم، چنانچه ایرانی مرتکب جرم، برای فعل مجرمانه اش محاکمه و محکوم شود و حکم نیز در مورد وی به اجرا درآید آیا باز هم در ایران می توان او را محاکمه

نمود؟ یا اینکه ماده (۷) قانون مجازات اسلامی را منصرف از مورد اخیر بدانیم و فقط ناظر به وضعیتی تشخیص دهیم که ایرانی در خارج مرتکب جرم شده ولی محاکمه و محکوم نشده باشد و یا اصولاً باید بین جرایم حدود و قصاص و دیات و جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور از یک طرف و جرایم مشمول تعزیر و بازدارنده از طرف دیگر قایل به تفکیک شویم.

اصل جهان شمولی اسلام و اعتبار امر مختوم

در اینجا و برای پاسخگویی به سئوالات کلی بحث با دو اصل مهم و گاهاً در تضاد بایکدیگر مواجه هستیم: ۱- اصل جهان شمولی قواعد و مقررات اسلامی از نظر فقه امامیه: یکی از حقوقدانان اسلامی [۱۳۷۶: ۱۹۹] در این خصوص معتقد است که: ((پس به طور کلی می توان چنین نتیجه گرفت که عموم و کلیت ولایت اسلامی چنین حکم می کند که هر کس از مسلمان و شخص ذمی که زیر چتر حمایت این ولایت قرار گرفته است در هر جا و مکانی چه در کشور اسلامی و چه در دارال حرب، چه در کشتی های جنگی و تجارتی چه در آبهای فلات قاره و آبهای آزاد، چه در هواپیماها و چه در فضای ماورای جو زمین، مرتکب هر جرمی از جرایم گردد، از نظر حقوق جزای اسلامی مسئول است و مستحق کیفر آن خواهد بود.)) و یا در جایی دیگر [۱۳۶۹: ۸۸] بیان داشته است: ((از عموم ولایت امام علی (ع) یا ولی فقیه بر مسلمین چنین مستفاد می شود که مسلمین در هر مکانی که باشند چه در دارالاسلام و چه در دارال حرب، محکوم به احکام اسلامی هستند. بنابراین، هرگاه مسلمانی در کشور بیگانه مرتکب جرمی شود و سپس به وطن اسلامی برگردد و در محکمه قضایی اسلامی به یکی از راههای موجب علم شرعی، جرم او به ثبوت برسد، حد و کیفر درباره او به اجرا در خواهد آمد.))

۲- اصل قضیه محکوم بها و اعتبار امر مختوم: ((این اصل که یکی از اصول پذیرفته شده حقوق کلاسیک می باشد بدین معنی است که: ارزش قضایی دعوی است که منتهی بنظر نهایی دادگاه (در هر درجه) شده باشد یعنی دادگاه ختم دادرسی را اعلان نموده و نظر قطعی خود را داده باشد...))^۹

در حقیقت عمده بحث ما در مواردی است که این دو اصل باهم در تعارض قرار می گیرند و در نتیجه فروض مختلفی مطرح می گردد که ما ضمن بیان این فروض، راهکارهای لازم را نیز بررسی می کنیم.

اول: در یک فرض ممکن است عمل ارتكابی در خارج از کشور جرم تلقی نگردد لکن در داخل کشور جرم به حساب آید مثل عدم رعایت حجاب شرعی برای بانوان، شرب خمر، کونکو بینانه* (یعنی دو شخص (کونکوین concubin) بدون ازدواج باهم زندگی مشترک نمایند،

خواه از دوجنس مخالف باشند یانه.^{۱۰})

دوم: در فرض دیگری برعکس، یعنی ممکن است عمل ارتكابی در خارج از کشور جرم محسوب شود ولی در داخل کشور، جرم به حساب نیاید؛ مثل دوهمسری برای مردان: دوهمسری از نظر حقوق جزای انگلستان جرم محسوب می گردد. در این خصوص قانون ۱۹۸۱. م، انگلستان در جرایم علیه اشخاص چنین می گوید:

It is an offence if anyone being married shall marry any other person during the life of the former husband or wife S. 57 of the offence against the person Act, 1861

سوم: در این فرض عمل ارتكابی هم در ایران وهم در خارج از کشور جرم است لکن در خارج از کشور مجازات سنگین تری دارد مثل قتل عمد کافر توسط مسلمان که در قانون جزای ایران مجازات دیه دارد لکن در خارج از کشور مجازات سنگین تر حبس و..... را بدنبال خواهد داشت.

چهارم: در این فرض برعکس فرض سوم عمل ارتكابی در داخل کشور مجازات سنگین تری دارد مثل جرایم علیه امنیت ملی، محاربه یا قتل عمد مسلمان که مجازات آن قصاص است. (در حالی که در خیلی از کشورهای اروپایی مجازات بدنی اعدام وجود ندارد.)

حال با عنایت به فروض مختلفی که بیان گردید در فرضی که عمل ارتكابی در داخل کشور ما جرم باشد، مسایل مختلفی ممکن است مطرح گردد که به شرح ذیل خواهند بود:

۱- مرتکب ایرانی در خارج از کشور تحت تعقیب مقامات قضایی محل وقوع جرم قرار نگرفته است.

۲- مرتکب جرم تحت تعقیب جزایی قرار گرفته لکن تعقیب منجر به صدور تصمیم نهایی مراجع قضایی خارج از کشور نگردیده است.

۳- مرتکب جرم ، محکوم شده لکن حکم صادر شده به دلیل فرار محکوم ویا..... به مرحله اجرا در نیامده است.

۴- محکوم علیه ایرانی به دلیل گذشت شاکی یا عفو ویا ... تحمل مجازات ننموده است.

۵- محکوم علیه مقداری از مجازات را تحمل کرده لکن ما بقی مجازات به دلایلی چون عفو ویا گذشت شاکی خصوصی و... اجرا نگردیده است.

۶- بالاخره حکم محکومیت در خصوص مرتکب جرم ایرانی در خارج از کشور به طور کامل به مرحله اجرا در آمده است.

بررسی فروض مختلف جرایم ارتكابی ایرانیان در خارج از کشور

برای پاسخگویی به فروض مختلف طرح شده می توان مطالب ذیل را به ترتیب بیان نمود:

اول: در فرضی که عمل ارتكابی در خارج از کشور جرم نبوده ولی در داخل کشور جرم باشد بین حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد. عده ای معتقدند اگر جرایم ارتكابی در خارج از کشور مشمول مجازاتهای حدود- قصاص- دیات و یا از جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور باشند، مرتکب باید به موجب قوانین و مقررات جمهوری اسلامی ایران تحت تعقیب قرار گرفته و محاکمه شود و چنانچه جرایم ارتكابی خارج از موارد یاد شده باشد تعقیب و محاکمه در ایران فایده ای ندارد. عده ای نیز معتقدند اطلاق ماده (۷) قانون مجازات اسلامی شامل هر جرم ارتكابی در خارج از کشور که مشمول مواد (۵)، (۶) و (۸) نیز نباشند خواهد بود.

نظر دیگری که وجود دارد این است که اعمال ماده (۷) قانون مجازات اسلامی فقط در خصوص جرایم ارتكابی در خارج از کشور مربوط به جرایمی است که مشمول حدود- قصاص یا دیات بوده و یا شاکی خصوصی وجود داشته باشد هر چند مشمول ماده (۵) قانون مجازات اسلامی نگردد. در غیر اینصورت رسیدگی به کلیه جرایم ارتكابی در خارج از کشور صرفنظر از مشکلات اثبات جرم و... ما را به اهداف مورد نظر مجازاتها نخواهد رساند. به عبارت دیگر مجازات اینگونه مرتکبین نفعی برای جامعه ایرانی نخواهد داشت. بالاخره نظریه ای دیگر صلاحیت رسیدگی محاکم ایران را فقط اختصاص به موارد منعکس در مواد (۵) الی (۸) قانون مجازات اسلامی دانسته است: ((چنانچه جرم در خارج از ایران واقع شده باشد از موارد منعکس در مواد (۵) الی (۸) قانون مجازات اسلامی که جزء استثنای محسوب می شود، نباشد مقامات قضایی، صالح به رسیدگی نمی باشند هر چند که مجنی علیه نیز تابعیت ایرانی داشته باشد.))^{۱۱}

دوم: در خصوص فرض دوم، چنانچه عمل ارتكابی در خارج از کشور از نقطه نظر قوانین جزایی ایران جرم نباشد اگر مرتکب جرم در ایران یافت شود موردی برای تعقیب جزایی وجود ندارد چرا که طبق ماده (۲) قانون مجازات اسلامی که مقرر می دارد: ((هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازاتی تعیین شده باشد جرم محسوب ...)) که منظور قانون جزای ایران است و در نتیجه اعمالی که قوانین جزایی ایران برای آنها مجازاتی در نظر نگرفته باشد بنابر اصل قانونی بودن جرایم و مجازاتها جرم محسوب نمی شود چه این اعمال در داخل کشور و چه در خارج از کشور صورت گرفته باشد.

سوم- چهارم: برای فروض سوم و چهارم باید بین جرایم مشمول مجازاتهای حدود و قصاص و دیات از یک طرف و جرایم مشمول مجازاتهای تعزیری و بازدارنده (غیر از جرایم علیه امنیت ملی) از طرف دیگر قایل به تفکیک شویم. در نتیجه در خصوص جرایم مشمول مجازاتهای حدود- قصاص و دیات چه در خارج از کشور اصلاً مجازاتی در نظر گرفته نشده باشد (شرب

خمر...) وجه تحت عناوین مختلف دیگر مجرمانه مجازاتی سبک تر و یا سنگین تر از مجازاتهای مندرج در قانون مجازات اسلامی وجود داشته باشد، در هر صورت با توجه به اصل جهان شمولی اسلام^{۱۲} و مقررات مربوط به آن، مرتکب جرم طبق قوانین و مقررات جزایی منطبق با فقه اسلامی محاکمه و محکوم می شود. برای توضیح بیشتر در این مورد نظریات تعدادی از آیات عظام نقل می گردد:

از آیت الله العظمی مکارم شیرازی سؤال شده: ((در صورتی که افرادی در خارج از کشور ایران مرتکب جرایمی شده و طبق قوانین آن کشورها تعقیب و محاکمه گردیده و کیفر مقرر برای جرم مورد نظر را گذارانیده سپس به ایران مراجعت کرده اند بفرمایید: الف) در جرایم مستوجب قصاص در صورت درخواست اولیای دم، آیا قابل تعقیب و مجازات هستند یا خیر؟ ب) در جرایم حدی حکم چیست؟ معظم له پاسخ فرمودند که: الف) در مواردی که قصاص تعلق می گیرد اگر شاکی تقاضا کند حکم قصاص جاری می شود و اگر به جای آن شاکی خسارتی گرفته و راضی شده حکم قصاص ساقط است و اگر راضی نشده وجه خسارت را باز می گرداند و تقاضای قصاص می کند. ب) در موارد حدود، حد ساقط نمی شود زیرا آنها (کشورهای غیر مسلمان) صلاحیت اجرای حد را ندارند و بعلاوه قایل به حد نیستند))^{۱۳}

آیت الله العظمی بهجت در خصوص سؤالات مشابه فرموده اند: الف و ب) قصاص وحد از آنها رفع نمی شود، اگر شرایط را دارا باشد.^{۱۴}

آیت الله العظمی محمد فاضل لنکرانی فرموده اند: در جرایم قصاص و سایر حقوق الناس اگر بعد از صدور حکم با صاحبان حق مصالحه ای بر آن صورت گرفته باشد اولیای دم نمی توانند پیگیری کنند، اما اگر مصالحه ای صورت نگرفته باشد قابل پیگیری می باشد.^{۱۵}

آیت الله العظمی حسین نوری همدانی چنین پاسخ داده اند: الف) بلی قابل تعقیب و مجازات می باشد. ب) بلی بارعایت شرایط و مقررات مربوط، حد جاری می شود.^{۱۶}

آیت الله العظمی عبد الکریم موسوی اردبیلی نیز فرموده اند: ((در جرایم مستوجب قصاص وحد می توانند به محاکم صالحه مراجعه نمایند و قابل تعقیب هستند.))^{۱۷}

آیت الله العظمی لطف الله صافی گلپایگانی بیان داشته اند: الف) بلی قابل تعقیب و مجازات هستند و الله العالم. ب) احکام شرعی جاری می شود. والله العالم.^{۱۸}

در خصوص سایر جرایم مشمول مجازاتهای تعزیری و بازدارنده (غیر از جرایم علیه امنیت ملی) خواه در خارج از کشور ارتکاب اینگونه جرایم مجازات سنگین تری نسبت به داخل مملکت داشته و خواه بلعکس در هر صورت تعقیب و محاکمه مجدد این گونه افراد با اعتبار اصل مختوم و قضیه محکوم بها مواجه و در نتیجه تعقیب و محاکمه و مجازات بیمورد بوده و خلاف اصل عدالت

وانصاف می باشد. در این خصوص نیز در سئوالاتی که از آیات عظام شده است تصریحی در محاکمه و مجازات مجدد دیده نمی شود. مثلاً آیت الله محمد تقی بهجت در پاسخ به این سؤال که آیا در صورتی که افرادی در خارج از کشور مرتکب جرایمی (از نوع تعزیری و یا بازدارنده) شده و طبق قوانین آن کشورها تعقیب و محاکمه گردیده و کیفر مقرر برای جرم مورد نظر را گذرانیده و سپس به ایران مراجعه کرده اند بفرمایید آیا قابل تعقیب و مجازات هستند یا خیر؟ فرموده اند: بستگی به نظر قاضی جامع شرایط دارد.^{۱۹}

آیت الله العظمی صافی گلپایگانی نیز فرموده اند: موکول به نظر حاکم شرع جامع شرایط است (۲۳). در نظری مخالف آیت الله العظمی محمد فاضل لنکرانی بیان فرموده اند: ... حدود و سایر تعزیرات حق الهی نیز قابل پیگیری می باشد و بطور کلی حکم آنها (کشورهای غیر مسلمان) هیچ اعتباری ندارد.^{۲۰}

حقوقدانان کشور نیز در خصوص بحث مورد نظر، راهکارهایی ارائه داده اند که ظاهراً بیشتر تمایل به اعتبار امر مختوم نشان داده اند. بعنوان نمونه تعدادی از این نظریات اشاره می شود. اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی شماره ۷/۵۴۰ مورخ ۱۳۶۸/۵/۹ بیان داشته است: ((کسی که به اتهام ارتکاب جرمی در کشور محل وقوع آن محاکمه شده است مجدداً در ایران به همان اتهام قابل محاکمه نیست)). در نظریه دیگری به شماره ۷/۷۲۵۵ مورخ ۱۳۷۷/۱۱/۲۹ بیان داشته است: ((چنانچه متهم در اتریش دستگیر و محاکمه گردیده تعقیب مجددی در ایران به همان اتهام خلاف اصول کلی دادرسی کیفری می باشد)). در نظریه شماره ۷/۴۳۲۲ مورخ ۱۳۷۶/۸/۱۸ اعلام داشته است: ((هرگاه یکی از اهالی ایران در خارج از کشور مرتکب جرمی گردد که آن عمل طبق قوانین ایران نیز جرم باشد و مرتکب در کشور محل وقوع آن (جرم) مجازات نشده باشد برابر قوانین جزایی ایران قابل مجازات خواهد بود و اگر در آن کشور مجازات شده باشد دیگر در ایران بابت همان جرم مجازات نخواهد شد و معاونت محترم ریاست قوه قضائیه براین عقیده اند که اگر جرم ارتکاب شده در خارج مستلزم حد شرعی باشد در ایران هم قابل تعقیب و مجازات خواهد بود)). در نظریه شماره ۷/۷۸۶۰ مورخ ۸۰/۹/۳ مرقوم داشته اند که: ((چنانچه متهم ایرانی در خارج از کشور دستگیر و محاکمه شده است و... تعقیب مجددی در ایران به همان اتهام خلاف اصول دادرسی کیفری است زیرا برای یک جرم بیش از یک بار مجازات منطقی نیست)). در نظریه دیگری به شماره ۷/۶۸۵۳ مورخ ۸۱/۸/۲۲ آمده است که: ((چنانچه متهم ایرانی در خارج از ایران دستگیر و محاکمه گردیده و... تعقیب مجدد متهم در ایران به همان اتهام خلاف اصول کلی دادرسی کیفری می باشد)). بالاخره در نظریه شماره ۷/۷۲۵۵ مورخ ۱۳۷۷/۱۱/۲۹ اظهار داشته اند: ((قوانین جزایی ایران، اجرای احکام کیفری

صادر شده از دادگاههای خارجی را توسط مراجع قضایی ایران تجویز نمی کند، ولی چنانچه حکم کیفری در مورد متهم ایرانی در خارج از کشور صادر و اجرا شود آن متهم در ایران مجدداً به همان اتهام قابل تعقیب نیست.) همان طور که ملاحظه گردید اداره حقوقی قوه قضاییه بعنوان عالی ترین سطح دکترین حقوقی کشور، مکرراً اعتبار امر مختوم و قضیه محکوم بها رادر خصوص مرتکبین جرم در خارج از کشور مورد تاکید قرار داده و تعقیب مجدد این گونه محکومین را برخلاف اصول حاکم بردارسی های کیفری دانسته و ظاهراً تفاوتی نیز بین جرایم مستوجب حدود- قصاص یا دیات و جرایم علیه امنیت ملی و غیر آنها قایل نگردیده است.

در خصوص فروضی که متهم تحت تعقیب قرار گرفته ولی تعقیب وی به مرحله صدور حکم نرسیده و مجازات بر فعل مجرمانه باز نگردیده است با فرض اینکه اعمال ارتكابی در ایران نیز جرم محسوب گردد، تعقیب و محاکمه وی وفق قوانین و مقررات جزایی فاقد اشکال می باشد. در این خصوص اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی شماره ۷/۶۸۵۳ مورخ ۸۱/۷/۲۲ بیان داشته است: ((چنانچه متهم ایرانی .... ولی چنانچه حکم قطعی در مورد وی صادر نشده و یا صادر شده ولی اجرا نگردیده باشد، طبق ماده (۷) قانون مجازات اسلامی و یا ماده (۵۷) قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ در صورتی که در ایران دستگیر شود قابل تعقیب و مجازات خواهد بود.)) در نظریه دیگری به شماره ۷/۷۲۵۵ به تاریخ ۷۷/۱۱/۲۹ نیز آمده است: ((... ولی چنانچه حکم قطعی در مورد وی (مرتکب ایرانی در خارج از کشور) صادر نشده و یا اجرا نشده باشد طبق ماده (۲۰۰) قانون آئین دادرسی کیفری و طبق ماده (۷) قانون مجازات اسلامی در صورتی که مرتکب در ایران دستگیر شود قابل تعقیب و مجازات می باشد.)) هر چند عده ای نیز معتقدند صدور رای برائت نیز مشمول همین قاعده خواهد بود، در نتیجه چنانچه مرتکب در کشور خارجی برای عملی که انجام داده تحت تعقیب واقع و در نهایت به علت فقد جنبه جزایی (به موجب قوانین کشور خارجی) برائت حاصل نماید و سپس در ایران دستگیر شود به استناد حکم برائت و اعتبار امر مختوم نخواهد توانست از خود دفاع کند چراکه ملاک قوانین جزایی ایران است.^{۲۱}

بالاخره در فروض دیگر که متهم مورد محاکمه قرار گرفته است و بزه ارتكابی مشمول جرایم تعزیری و یا بازدارنده می باشد، باید اعتبار قضیه محکوم بها و امر مختوم را حاکم دانست و در نتیجه تعقیب مجدد و محاکمه و محکوم نمودن مرتکب برخلاف اصول حاکم بر دادرسی های کیفری می باشد. همچنان که قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ در تبصره ماده (۱۷۴) جرایم باز دارنده در خارج از کشور را مشمول مرور زمان دانسته است.^{۲۲}

در اینخصوص عده ای از حقوقدانان معتقدند: ((لازم به ذکر است که به نظر می رسد با توجه به لزوم پرهیز از اعمال مجازات مضاعف مواد (۵)، (۶)، (۷) قانون مجازات اسلامی در صورتی قابل اعمال باشند که فرد مرتکب در کشور محل ارتکاب جرم مجازات شده باشد.))^{۲۳}

در مخالفت با این نظر آمده است که چنانچه مرتکب در کشور محل وقوع جرم به خاطر آن جرم محکومیت یافته و حکم نیز اجرا شده باشد، نخواهد توانست ایراد امر مختوم را مطرح کند، زیرا وضعیت او با ماده ۵۷ قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۶۸ منطبق است و در ماده (۵۷) نیز استثنایی ذکر نشده است.^{۲۴}

اما در خصوص جرایم مشمول مجازاتهای حدود و قصاص و دیات به رغم اینکه مرتکبین اینگونه جرایم در خارج از کشور تحت تعقیب واقع و محکوم هم شده باشند و حکم نیز کلاً و یا قسمتی از آن به مورد اجرا گذاشته شده باشد اکثر فقهای شیعه با توجه به اصل جهان شمولی اسلام معتقدند که مرتکبین باید در حکومت اسلامی و وفق قوانین و مقررات جزایی اسلام محاکمه و محکوم شوند و محکومیت آنان در خارج از کشور با قوانین و مقررات غیر اسلامی اعتبار امر مختومه ایجاد نمی کند. که در اینخصوص نظریات تعدادی از آیات عظام بیان گردید.

عده ای از حقوقدانان کشور نیز بدون اشاره صریح به جرایم مشمول مجازاتهای حدود و قصاص و دیات و یا جرایم مشمول مجازاتهای تعزیری و بازدارنده و یا جرایم علیه امنیت داخلی و یا خارجی کشور و غیر آنها، معتقدند که اگر دعوی کیفری باید در دادگاههای خارجی رسیدگی شود و حکم قطعی نسبت به آنها صادر شود این حکم نسبت به دادگاههای کیفری ایران اعتبار امر مختوم را نخواهد داشت.^{۲۵}

جرایم ارتكابی غیر ایرانیان در خارج از کشور

در خصوص غیر ایرانیان نیز به تصریح ماده (۵) قانون مجازات اسلامی اگر خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم علیه امنیت ملی مندرج در ماده یاد شده گردند و در ایران یافت شوند و یا به ایران مسترد گردند طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران مجازات خواهند شد. همچنین وفق ماده (۶) قانون مجازات اسلامی چنانچه غیر ایرانیان که در خدمت جمهوری اسلامی ایران هستند مرتکب هر جرمی (چه علیه امنیت ملی باشد چه نباشد) گردند طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران مجازات خواهند شد. این دو/ ماده قانونی و علی الخصوص ماده (۵) اشاره به این مهم دارند که جرایم مندرج در آنها تأثیرات غیر قابل انکاری بر امنیت ملی کشور خواهند داشت. بدلیل همین تأثیرات است که کشور ما همانند بسیاری از کشورهای جهان رسیدگی به جرایم ارتكابی در خارج از کشور را که بر امنیت ملی تأثیر گذار

باشد در صلاحیت محاکم ایران دانسته وقوانین جزایی ماهوی حاکم بر آن را نیز قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران اعلام داشته است.

در اینجا نیز به نظر می رسد چنانچه جرایم ارتكابی غیر ایرانیان در خارج از کشور که مشمول مواد ۵ یا ۶ قانون مجازات اسلامی می شود مورد رسیدگی در محاکم خارج واقع شده باشد باید با عنایت به مباحث قبلی اقدام نمود. در نتیجه چنانچه غیر ایرانی مرتکب بزه اقدام علیه حکومت جمهوری اسلامی ایران و امنیت داخلی و خارجی و تمامیت ارضی یا استقلال کشور جمهوری اسلامی ایران ... (موضوع بند ۱ ماده ۵) گردیده باشد و محارب شناخته شود هر چند در خارج از کشور هم محاکمه و محکوم شده لکن محکومیت وی غیر حدی باشد این محکومیت اعتبار امر مختوم ایجاد نخواهد نمود و با توجه به اصل جهان شمولی اسلام در حدود- قصاص- دیات ... چنانچه بزه کار در ایران یافت و یا دستگیر شود به موجب قوانین جزایی ایران محاکمه خواهد شد.

لکن اگر جرایم ارتكابی در خارج از کشور توسط بیگانه خارج از جرایم مستوجب حد (محاربه) باشد و مشمول جرایم تعزیری و بازدارنده گردد و از جمله جرایم علیه امنیت داخلی و یا خارجی کشور نیز محسوب گردد همان گونه عمل خواهد شد که در خصوص بزه ارتكابی ایرانیان در خارج از کشور مورد بحث قرار گرفت.

نتیجه گیری:

نتیجه ای که از بحث مطرح شده می توان گرفت این است که اگر یک فرد ایرانی در خارج از کشور مرتکب عملی شود که از نظر قانون ایران جرم محسوب شود، لکن در کشور خارجی به هر دلیلی مورد تعقیب جزایی قرار نگیرد یا تصمیم نهایی در خصوص عمل مجرمانه وی گرفته نشود، جرایم موضوع مجازات های حدود و قصاص و دیات و جرایم علیه امنیت ملی و منافع اساسی و حیاتی کشور در ایران قابل رسیدگی خواهد بود. سایر جرایم در صورتی مورد رسیدگی قرار خواهند گرفت که مشمول مرور زمان موضوع تبصره ماده (۱۷۴) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸ نگردند. چنانچه جرایم ارتكابی در خارج از کشور مورد رسیدگی نهایی قرار گرفته و حکم نیز صادر و حتی اجرا هم شود، در خصوص جرایم موضوع مجازات های حدود و قصاص و دیات با توجه به اصل جهان شمولی اسلام و نظریات آیات عظام که مورد اشاره قرار گرفت، (حد قذف و سرقت چنانچه مقذوف و مسروق منه در ایران شکایت کنند و قبلاً نیز از حق خود صرف نظر نکرده باشند) قابل رسیدگی مجدد خواهند بود؛ هر چند که با قاعده امر مختومه نیز تعارض حاصل می گردد به عبارت دیگر، احکام صادر شده و اجرا شده در خصوص جرایم حدود (از جمله محاربه که از جرایم علیه امنیت ملی می باشد) و قصاص و دیات نه تنها

تأثیری در رسیدگی مجدد به این گونه جرایم وفق قوانین ومقررات اسلام ندارد، بلکه در مجازات نیز تأثیری نداشته؛ یعنی احتساب نخواهند گردید. در خصوص غیر ایرانیان نیز چنانچه جرایم ارتكایی آنان علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور بوده و مشمول حدود یا تعزیرات گردند، همین حکم جاری خواهد بود. هر چند پیشنهاد می گردد برای رعایت عدالت کیفری در قانون مجازات اسلامی نیز همانند قانون مجازات عمومی سابق، در خصوص جرایم علیه امنیت ملی قاعده احتساب مجازات اعمال شده در خارج از کشور احیاء گردد.

در خصوص سایر جرایم غیر از حدود وقصاص و دیات وجرایم علیه امنیت ملی اگر فرد ایرانی یا غیر ایرانی مرتکب جرم، مورد تعقیب جزایی قرار گرفته وتصمیم نهایی در خصوص اتهام وی صورت گرفته شده باشد، صرف نظر از اینکه نتیجه این تصمیم نهایی محکومیت فرد ایرانی یا خارجی باشد یا نه و صرف نظر از اینکه حکم صادر شده اجرا شده باشد یا خیر و صرف نظر از اینکه در کشور ما اجرای حکم صادر شده از محاکم خارجی مورد پذیرش صریح قانونگذار قرار نگرفته است؛ در هر صورت، با عنایت به اعتبار امر مختوم، رسیدگی مجدد برخلاف اصول دادرسی خواهد بود. همچنین رسیدگی به جرایمی که در خصوص آنها حکم صادر نگردیده و یا اصولاً مورد تعقیب جزایی قرار نگرفته و از جرایم مشمول مجازاتهای حدود- قصاص- دیات وجرائم علیه امنیت ملی نیز خارج باشند، به نظر می رسد تعقیب جزایی آنها در ایران فایده چندانی در بر نخواهد داشت وموجب افزایش بی رویه تعداد وحجم پرونده ها در دادگستری خواهند گردید. طبیعتاً این امر نیز به نوبه خود سبب اطاله دادرسی در کشور خواهد شد. فلذا پیشنهاد می گردد قوانین ما (ماده ۷ قانون مجازات اسلامی و...) در اینخصوص اصلاح گردند.

پی نوشت ها:

- ۱- ارفع نیا- بهشید، ۱۳۶۹، حقوق بین الملل خصوصی، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات آگاه. تهران
- ۲- جعفری لنگرودی- محمد جعفر، ۱۳۸۳، ترمینو لوژی حقوق، چاپ چهاردهم، کتابخانه گنج دانش. تهران
- ۳- حسینی نژاد، حسینقلی، ۱۳۷۸، حقوق کیفری بین المللی، نشر میزان. تهران
- ۴- خمایی زاده، ۱۳۷۹، فرهاد، قراردادمدنی زندگی مشترک در فرانسه، مجله تحقیقات حقوقی شماره ۳۱۳۲
- ۵- زراعت- عباس، مهاجر- علی، ۱۳۷۸، شرح قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری، چاپ اول، نشر فیض. تهران
- ۶- زراعت- عباس، ۱۳۸۲، اصول آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، انتشارات مجد. تهران
- ۷- فیض، علیرضا، ۱۳۶۹، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای اسلام، انتشارات امیر کبیر. تهران
- ۸- فیض، علیرضا، ۱۳۷۶، مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، چاپ پنجم، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی - سازمان چاپ و انتشارات. تهران
- ۹- گنجینه آرای فقهی - قضایی، ۱۳۸۲ مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه، نسخه ۱، نرم افزار رایانه ای
- ۱۰- مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری، ۱۳۸۲، جلد دوم، چاپ اول، معاونت آموزش و تحقیقات قوه قضاییه. مرکز تحقیقات فقهی
- ۱۱- میر محمد صادقی - حسین، ۱۳۷۷، حقوق جزای بین الملل، مجموعه مقالات، چاپ اول،

نشر میزان. تهران

قوانین ومقررات:

- ۱- قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ و اصلاحیه ۱۳۵۲
- ۲- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰/۵/۸
- ۳- قانون آئین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸/۶/۲۸

منابع انگلیسی:

- 1-Akeharst Michal, 1988, A modern introduction to international law, tned, unwin hyman
- 2-International law commission, 1995 , report, Draft cod of crimes aginst the peace and security of mankind.

۱- ماده (۸) قانون مجازات اسلامی: ((در مورد جرایمی که به موجب قانون خاص یا عهد بین المللی، مرتکب در هر کشوری که به دست آید محاکمه می شود. اگر در ایران دستگیر شود، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات خواهد شد.))

۲- (international law commission 1995, p2)

۳- ماده (۳) قانون مجازات اسلامی: ((قوانین جزائی در باره کلیه کسانیکه در قلمرو حاکمیت زمینی، دریائی و هوائی جمهوری اسلامی ایران مرتکب جرم شوند اعمال می گردد مگر آنکه بموجب قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد.))

۴- حسینی نژاد، حسینقلی، ۱۳۷۸، حقوق کیفری بین المللی، نشر میزان، تهران

۵- ماده (۵) قانون مجازات اسلامی: ((هر ایرانی یا بیگانه ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم ذیل شود و در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد، طبق قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران مجازات می شود:

۱- اقدام علیه حکومت جمهوری اسلامی ایران و امنیت داخلی و خارجی و تمامیت ارضی یا استقلال کشور جمهوری اسلامی ایران.

۲- ماده (۷) قانون مجازات اسلامی: ((علاوه بر موارد مذکور در مواد ۵ و ۶ هر ایرانی که در خارج ایران مرتکب جرمی شود و در ایران یافت شود طبق قوانین جزائی جمهوری اسلامی ایران مجازات خواهد شد.

ماده (۴) قانون مجازات اسلامی: ((هر گاه قسمتی از جرم در ایران واقع و نتیجه آن در خارج از قلمرو حاکمیت ایران حاصل شود و یا قسمتی از جرم در ایران و یا در خارج و نتیجه آن در ایران حاصل شود در حکم جرم واقع شده در ایران است.))

ماده (۶) قانون مجازات اسلامی: ((هر جرمی که اتباع بیگانه که در خدمت دولت جمهوری اسلامی ایران هستند و یا مستخدمان دولت به مناسبت شغل و وظیفه خود در خارج از قلمرو حاکمیت جمهوری اسلامی ایران مرتکب می شوند و همچنین هر جرمی که ماموران سیاسی و کنسولی و فرهنگی دولت ایران که از مصونیت سیاسی استفاده می کنند مرتکب گردند، طبق قوانین جزایی جمهوری اسلامی ایران مجازات می شوند.))

۶- ارفع نیا- بهشید، ۱۳۶۹، حقوق بین الملل خصوصی، جلد دوم، چاپ اول، ص ۱۳۶ انتشارات آگاه، تهران

۷- درباره احتساب مجازات اعمال شده در خارج از کشور در جرایم تعزیری و بازدارنده، حضرت آیت الله ناصر مکارم شیرازی چنین نظر داده اند: ((در جرایم تعزیری و بازدارنده با توجه به اینکه تعزیر به نظر حاکم است، چنانچه در آنجا (خارج از کشور) تعزیر شده باشد، هر چند به صورت زندان، حاکم می تواند تعزیر را در اینجا تخفیف دهد و لو تعزیر او به صورت ملامت و سرزنش و اندرز بوده باشد.)) برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: گنجینه آرای فقهی، قضایی، مرکز تحقیقات فقهی قوه قضاییه، نسخه (نرم افزاری رایانه ای)

۸- [Akeharst. 1988. p. 1-6]

۹- [جعفرلنگرودی ۱۳۸۳: ۵۴۹ و ۶۰]

۱۰- خمایی زاده، ۱۳۷۹، فرهاد، قراردادمدنی زندگی مشترک در فرانسه، مجله تحقیقات حقوقی شماره ۳۱۳۲

۱۱- (نظریه شماره ۷/۲۱۱۴ مورخ ۷۴/۵/۱ اداره حقوقی قوه قضاییه)

- ۱۲- در خصوص اصل جهان شمولی اسلام، به آیاتی از قرآن شریف نیز استناد شده است از جمله آیه ۲۸ از سوره مبارکه سبا که می فرماید: ((و ما ارسلناک الا کافه للناس بشیراً و نذیراً ...)) همچنین آیه ۱۵۸ از سوره مبارکه اعراف که می فرماید: ((قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعاً ...))
- ۱۳- [مجموعه نظریات فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۱۹]
- ۱۴- [گنجینه آرای فقهی قضایی: نسخه ۱: سوال ۱۴۷]
- ۱۵- [مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۱۹]
- ۱۶- [مجموعه نظریات مشورتی در امور فقهی کیفری: ۱۳۸۲: ۲۰]
- ۱۷- [مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۲۰]
- ۱۸- [مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۲۰]
- ۱۹- [مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۱۹]
- ۲۰- [مجموعه نظریات مشورتی فقهی در امور کیفری: ۱۳۸۲: ۱۹]
- ۲۱- [ازراعت مهاجری: ۱۳۷۸: ۲۰۳]
- ۲۲- تبصره ماده (۱۷۴) قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸: ((احکام دادگاه های خارج از کشور نسبت به اتباع ایرانی در حدود مقررات و موافقت نامه های قانونی مشمول مقررات این ماده می باشد.))
- ۲۳- [میرمحمد صادقی: ۱۳۷۷: ۲۷]
- ۲۴- [ازراعت مهاجری: ۱۳۷۸: ۲۰۳]
- ۲۵- [ازراعت مهاجری: ۱۳۷۸: ۲۰۳]